

Maimonides VÝBĚR Z KORESPONDENCE

Úvodní studie, překlad, doprovodné statě a komentář D. Boušek a D. Rukriglová, Praha (Academia) 2010, 392 str.

Svazek otevírá nově vzniklou ediční řadu Judaica, jejímž založením nakladatelství Academia významně přispívá k vytvoření předpokladů pro rozvoj židovských studií v českém prostředí. Vydávání judaistických publikací je u nás přítom v počátcích: kontinuita judaistiky jako oboru sice nebyla přerušena ani během socialistické éry, publikační činnost v českém jazyce však byla téměř zcela znemožněna – například výstupy badatelů tehdejšího Státního židovského muzea vycházely pouze ve světových jazycích, aby byla vytvořena iluze intelektuální svobody. Teprve v posledních letech se nastupující generace judaistů pokouší existující mezeru zaplnit a čelí při tom problémům, které – v situaci bez ustálených precedentů – sahají od překladatelských a interpretačních rozhodnutí až po sazbu. Při hodnocení přítomného svazku nás proto bude zajímat nejen jeho obsah a odborné zpracování, ale také technická stránka zahajované edice.

Kniha přináší komentované překlady jedenácti listů rabi Moše ben Maimona – Maimonida (1138–1204). Maimonides je širší odborné veřejnosti znám především jako filosof díky svému spisu *Průvodce tápajících* a traktátu *Osm kapitol*, který je vedle

přítomného svazku jediným existujícím knižním překladem Maimonidova díla do češtiny. Žádný judaista pak nesmí opomenout Maimonidův náboženskopravní kodex *Mišne Tora* (Opakování Tóry), nejambicióznější a nejoriginálnější středověký pokus o kodifikaci rabinského práva – halachy. Poněkud stranou zájmu badatelů leží Maimonidovy lékařské spisy, na jejichž význam autoři přítomného svazku v úvodní studii upozorňují. Mezi předkládanými listy nalezneme nejen ty, jež jsou často citovány a překládány do světových jazyků (*Dopis do Jemenu, Pojednání o zmrtvýchvstání*), ale také ty, které sice z různých důvodů vydávány nejsou, avšak jejich význam pro pochopení Maimonidova díla, osobnosti a doby je zcela klíčový, jak ukážeme níže.

Předmluva obsahuje stručný přehled Maimonidova životopisu, zmíněna jsou všechna jeho důležitá díla a zvláštní část je věnována Maimonidově jazykové identitě. Autoři jednak charakterizují jazyky nebo jejich dialekty, které Maimonides ve svých spisech používal, jednak ukazují, že volba jazyka nebyla z Maimonidovy strany náhodná, ale odrážela jazykovou identitu předpokládaného publika daného textu, jeho tematické zaměření, nebo dokonce ohled na nežidovské prostředí. Nakonec autoři vysvětlují své důvody pro výběr listů do souboru a jejich řazení, které je zhruba chronologické. Přestože je předmluva psána s odborným nadhledem a nelze jí co do obsahu nic vytknout, vzhledem k významu překládaných textů a obrovému přesahu maimonidovského tématu by si svazek zasloužil rozsáhlejší úvodní studii.

Každému z přeložených listů předchází krátký úvod. V úvodech překladatelé vysvětlují pozadí vzniku daného listu, motivy, které Maimonida vedly k jeho napsání a kontext Maimonidova postoje k pojednávaným problémům. Tyto úvody i listy samé potvrzují správnost rozhodnutí překladatelů, kteří zavrhli možnost představit Maimonida vydáním překladu části některého z jeho rozsáhlých spisů.

Svým obsahem poskytují listy na relativně malé ploše vzhledem snad do všech témat, která hýbala středověkým židovským světem: *Dopis o pronásledování* se zabývá problémem násilím vynucené konverze a odpadnutí od judaismu. *Dopis do Jemenu* řeší otázku falešného a pravého mesiáše a obsahuje také aspekt polemiky s islámem. *Dopis rabimu Ovadjovi, konvertitovi* přibližuje totéž téma z druhé strany – Ovadja se rozhodl přestoupit z islámu na judaismus. *Dopis rabimu Jefetovi, soudci*, který je jedním z nejosobnějších v souboru, zmiňuje smrt Maimonidova bratra, který zahynul při ztroskotání lodi na obchodní cestě a obsahuje vzpomínku na společnou návštěvu Chrámové hory v Jeruzalémě. Vystupuje z něj téma diaspory, nuceného putování, nebezpečí cestování i obtíže učence se získáváním obživy. Hebrejsky psaný *Dopis rabimu Pinchasovi, soudci* je příkladem Maimonidovy korespondence s provensálskými učiteli, kteří neovládali arabštinu. Maimonides zde reaguje na kritiku kodexu *Mišne Tora*, který považoval za své nejdůležitější dílo, a odmítá nařčení, že jím chtěl nahradit nutnost studia *Babylónského talmudu*. Dopis ukazuje

centrální význam náboženského práva v židovské společnosti, rychlost, s níž se myšlenky a texty ve středověku šířily, i rozsah autority samotného Maimonida, který korespondoval s učiteli v Lunel a Montpellier, ale také s komunitami v Jemenu nebo Iráku. Právě do Bagdádu směřovala Maimonidova korespondence ve věci sporu s místní talmudickou akademií, jejíž zlomky jsou rovněž součástí přítomného svazku. Vedle otázky autoritativnosti kodexu *Mišne Tora* se spor týkal rovněž Maimonidova názoru na zmrtvýchvstání, jak jej později vyjádřil v již zmíněném *Pojednání o zmrtvýchvstání*. Celý soubor uzavírá *Dopis rabimu Šmuelovi ibn Tibbonovi ve věci překladu Průvodce tápajících*.

Tento dopis je sice často citován, avšak jeho text je vyjma slavné autobiografické pasáže prakticky neznámý. Boušek a Rukriglová se v úvodu k tomuto dopisu zamýšlejí i nad možnými způsoby porozumění této autobiografické zповědi, ve které Maimonides popisuje své pracovní vytížení a zrazuje Ibn Tibona od plánu jej navštívit, protože „kromě pohledu na mou tvář a pohostinnosti podle mých možností bys ze svého příchodu nic víc nezískal. V užitek z prohloubení poznání nějaké vědy nebo v setkání se mnou o samotě, byť i na jedinou denní či noční hodinu, věru, v něco takového vůbec nedoufej!“ (366)¹ Překladatelé citují Moše Halbertala a Aviezera Ravitzkého, podle nichž nebylo důvodem Maimonidova odmítnutí jeho pracovní vytížení, které následně barvitě popisuje, ale obava, že by byl nucen při osobním setkání s Ibn Tibbonem

¹ V závorkách odkazujeme na paginaci recenzovaného svazku.

potvrdit správnost jeho hebrejského překladu, a tudíž i výkladu *Průvodce*. Dopis obsahuje rovněž přehled filosofických spisů, jejichž studium Maimonides Ibn Tibonovi doporučoval, nebo od nichž jej naopak zrazoval. Tato část dopisu je klíčová pro studium pramenů Maimonidova filosofického myšlení. Maimonides zde například Ibn Tibona varuje před spisy, které byly mylně připisovány Aristotelovi, například *Kniha o jablku* nebo *Kniha o zlatém paláci*, a které „jsou plné výmyslů, smyšlenek a marnivých slov“. Zajímavé je rovněž Maimonidovo vzájemné hodnocení Platóna a Aristotela: „Slova Platóna, Aristotelova učitele, a jeho knihy a spisy jsou plné skrytých podobností a učený člověk si vystačí i bez nich. Zato však knihy Aristotela, jeho žáka, předčí vše, co bylo před nimi sepsáno, a jeho vědění ... je mezi lidského vědění, kromě lidí, jimž se dostalo takové Boží emanace, díky níž vystoupili až na stupeň proctví, nad který není vyššího.“ (368–369)

Nejrozsáhlejší částí dopisu Ibn Tibonovi tvoří Maimonidova vysvětlení překladatelských problémů, se kterými se na něj Ibn Tibon obrátil, a návrhy na hebrejské ekvivalenty některých arabských výrazů použitých v originálním textu *Průvodce*. Český čtenář tak získává fascinující vhled do překladatelské dílny 12. století. Boušek s Rukriglovou navíc v úvodu vysvětlují, nakolik se Ibn Tibon Maimonidovými radami řídil a objasňují význam dopisu i pro čtenáře, který není hebraistou nebo arabistou. Pořízením úplného překladu dopisu Ibn Tibonovi potvrzují autoři svazku svou myšlenkovou samostatnost, která v české judaistice zatím není obvyklá.

Poznamenejme, že některé části zde uveřejněných dopisů dosud neexistují v překladu do žádného světového jazyka a spolu s materiálem, předloženým v příslušných úvodech by si zasloužily otištění v zahraničních odborných časopisech.

Z naznačeného přehledu vystupuje nesmírná obsahová i stylová diversita Maimonidových listů, která nás nutí klást si otázku po jejich žánrovém zařazení. Překladatelé v titulu zmiňují Maimonidovu „korespondenci“. Je toto označení oprávněné? Mezi již ustavenými žánry rabínské literatury se nabízí srovnání s responzy (hebrejsky *šeelot u-tšuvot*, doslova otázky a odpovědi). Responza jsou důležitým žánrem rabínské literatury, jehož počátek leží v gaonském období (7.–11. stol. po Kr., oblast dnešního Iráku). Responza jsou oficiální a vysoce formalizované odpovědi rabínských učenců na dotazy náboženskoprávního nebo (méně často) exegetického charakteru. Počet jejich sbírek se pohybuje v řádu stovek, některé z nich obsahují i tisíce responz. Sám Maimonides responza psal – dochovalo se jich přes čtyři sta. Zde předkládané texty se však od rabínských responz odlišují. Jsou osobnější – zmiňují podrobně okolnosti, za nichž Maimonidovi tazatelé formulovali své dotazy i okolnosti, za nichž Maimonides odpovídá. Maimonidova osoba i osoby tazatelů vstupují do textů natolik, že se často jedná o egonarativy. Mimoto, jak zmiňují překladatelé, Maimonides „nepsal ani vysokou klasickou, ani hovorovou arabštinou: jeho stylistické rozpětí mezi těmito extrémy osciluje. ... Jazyk jeho responz se vyznačuje hojným užíváním prvků klasické arabštiny i v případě, kdy dotaz,

na něž reaguje, obsahuje mnoho dialektismů“ (19–20). Je zřejmé, že sám Maimonides nechápal své listy jako responza. Před Maimonidem totiž nelze v židovském prostředí najít žádné precedenty epistolárního žánru, a proto nelze než právě Maimonida označit za jeho tvůrce. Boušek a Rukriglová tedy měli dobré důvody označit předkládané Maimonidovy texty jako dopisy a hovořit o korespondenci.

Ptejme se nyní, jaké místo má hodnocená publikace v kontextu česky psané judaistické produkce. V první řadě je třeba vyzdvihnout, že všechny texty byly překládány z originálů v hebrejštině, arabštině, a především v judeoarabštině, a to z kvalitních recentních edic. Poznámkový aparát i úvody k jednotlivým dopisům spočívají na široké znalosti moderní sekundární literatury i souvisejících pramenů a svědčí o hluboké erudici obou překladatelů. Důležité je, že bibliografické odkazy nejsou jen úlitbou akademickému stylu, ale vedou čtenáře

k zásadním monografiím a studiím. Mimochodem, publikace názorně ukazuje nesmyslnost platného hodnocení akademických výstupů, které se staví diskriminačně ke spoluautorství. Jen stěží si lze představit takto kvalitní výstup bez spolupráce filologa-orientalisty a judaisty, jímž je D. Boušek, a historičky filosofie, jíž je D. Rukriglová. Překlady Maimonidových dopisů se řadí k několika málo judaistickým publikacím v češtině, které mají světovou úroveň. Uzavřít můžeme kladným hodnocením redakčního a technického zpracování, kterým Academia nastavila zcela novou laťku pro následující judaistické a ostatní orientalistické publikace především tím, že umožnila autorům použít filologický systém transkripce, který dovoluje zpětnou identifikaci hebrejských a arabských konsonantů. Lze si jen přát, aby si i následující svazky ediční řady Judaica udržely stejnou úroveň.

Pavel Sládek